



# EYÜP VAKIF KÜTÜPHANELERİ



NAIL BAYRAKTAR



*Emekli Kütüphaneler Genel Müdür Yardımcısı.  
1932 yılında Üsküb'ün ilçesi Kalkandelen'de doğdu. İstanbul'da  
öğrenimini müteakip Süleymaniye ve İl Halk Kütüphaneleri'nde çalıştı,  
yöneticilik yaptı. 1973'de Kütüphaneler Genel Müdür Yardımcısı oldu ve  
1985 yılında bu görevden emekliye ayrıldı.  
Yayımlanmış çeşitli kitapları, katıldığı sempozyumlar  
ve seminerler bulunmaktadır.*



Hüseyin Paşa  
Kütüphanesi  
(Eyüp Belediyesi  
Arşivi'nden)

Türklerin en büyük hasletlerinden biri yerleştikleri bölgelerde kısa sürede dini, kültürel ve sosyal kuruluşlar meydana getirmeleridir. Şehirlerden köylere ve kasabalara kadar her yerde cami, medrese ve mektep üçlüsüne mutlaka rastlanır. Büyük külliyelerde bunlara imaret, hamam, kütüphane, darüşşifa gibi yapılar eklenir. Önemli olan hususta bütün bunların hayırsever kişiler tarafından vakıf suretiyle yaptırılmasıdır. Bilindiği gibi vakıf, bir insanın menkul veya gayrimenkulunu, Allah rızası için, kendi mülkünden çıkarıp, toplumun yararına sunmasıdır. Büyük bir camiden küçük bir kuşevine varıncaya kadar bütün vakıflar hep bu amaca yöneliktir.

Rıza-i Bâri'yi kazanmak için yaptırılan cami, medrese ve kütüphaneler birbirleriyle yakından alâkalıdır. Çünkü, kütüphaneler müstakil binalarda tesis edildiği gibi cami içlerinde, medrese dersanelerinde, hatta türbelerde dahi kurulmuştur.

İstanbul'da ilk cami kütüphanelerinden biri Fatih Sultan Mehmed'in Eyüp Camiinde Hz. Halid adına vakfettiği kitaplarla kurulmuştur. Bugün Süleymaniye Camiine girildiğinde sağ tarafta parmaklıkla ayrılmış bir bölüm görülür. Bu, Sultan I Mahmud ve Sadrazamı

Köse Mustafa Bahir Paşa zamanında kurulan bir cami kütüphanesidir.

Ayasofya Camiinde de sağ tarafta tunç parmaklıkla ayrılmış bir kitap okuma ve araştırma mekanı görülür; arka tarafta kitap hazinesi vardır. Burası I Mahmud'un yaptırdığı kütüphanedir. Fatih Camiinde ise, kible duvarında en sağdaki pencere kapı haline getirilmiştir ve buradan Sultan I Mahmud'un yaptırdığı kütüphaneye geçilir.

Medreselerde kurulmuş pek çok kütüphane vardır. Hatta her medresenin bir kütüphanesi vardır, diyebiliriz. Bir örneği Fatih'deki Millet Kütüphanesidir. Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin 1701 yılında yaptırdığı medresede onun vakfettiği 2189 yazma kitaptan oluşan bir kütüphane mevcut iken, Ali Emiri Efendi (1858-1924) hayatı boyunca topladığı kıymetli kitapları buraya verince medresenin tamamı kütüphane olmuştur.

Sonradan kütüphane haline getirilen medreselere misal olarak da Süleymaniye Camiinin evvel ve sani medreselerinden kurulan ve Türkiye'nin en zengin yazma eser koleksiyonuna sahip olan Süleymaniye Kütüphanesini gösterebiliriz.

Türbe içinde kurulan kütüphanelerin en güzel örneği, Turhan Valide tür-

besinde III Ahmed tarafından tesis edilen, sonra türbe bitişiğindeki müstakil binaya taşınan Yeni Cami Kütüphanesidir.

Kültür tarihimizde önemli bir yeri olan vakıf kütüphaneler padişahlardan, sadrazamlardan ve hanım sultanlardan başlayarak, toplumun değişik kesimlerinden pek çok hayırsever insan tarafından kurulmuş ve ilim talep edenlerin istifadesine sunulmuştur.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u aldıktan sonra yaptırdığı Eyüp ve Fatih Camilerine vakfettiği kitaplarla şehrin ilk iki kütüphanesinin temelini atmıştır. III Ahmed'in Topkapı sarayı bahçesinde yaptırdığı kütüphane binası, Türk kütüphane mimarisinin güzel bir örneğidir. Vakfedilen kitaplar da ilim ve sanat değer bakımından eşsiz eserlerdir.

Ayasofya, Fatih ve Galatasaray kütüphanelerini kuran Sultan I Mahmud, imparatorluğun en uzak bölgelerindeki kalelerde bile kütüphane kurma teşebbüsünde bulunmuştur. Onun saltanatı döneminde İstanbul'da ve diğer şehirlerde devlet adamları, âlimler ve başkaları tarafından çok sayıda kütüphane kurulmuştur. Geçen yüzyılın sonlarında padişah II Abdülhamid'in Yıldız sarayında kurduğu kütüphanenin, bugün İstanbul üniversitesi Kütüphanesinde bulunan kitapları birer şaheserdir.

Sadrazamların tesis ettiği kütüphanelerin de sayısı çoktur. Eyüb'de Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı kütüphane bunlardan biridir. Diğer sadrazamların yaptırdığı Köprülü Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin Paşa Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi ve Ragıp Paşa Kütüphanesi İstanbul'un değişik semtlerindedir.

Hanım sultanların kurduğu kütüphanelerden ikisi Eyübedir. Bunlar İsmihan Sultan Kütüphanesi ile Mihrişah Sultan Kütüphanesidir. Diğer hanım Sultanlardan Turhan Hatice Sultan'ın, Pertevniyal Valide Sultan'ın, Nurbânû

Sultan'ın ve Gülnûş Valide Sultan'ın cami içlerinde kurdukları kütüphaneler bugün kendi adları ile Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Bezmiâlem Valide Sultan'ın Cağaloğlunda yaptırdığı okulun içindeki kütüphane ise Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde varlığını sürdürmektedir.

Ulemanın kurduğu kütüphanelere şeyhülislâmlardan Feyzullah Efendi'nin Fatih'de, Veliyüddin Efendi'nin Beyazıt'da, Mustafa Âşir Efendi'nin Bahçekapı'da bulunan kütüphanelerini misal gösterebiliriz.

Kütüphaneler tabii sadece İstanbul'da kurulmamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun geniş hudutları içinde her vilayette bir çok vakıf kütüphaneye rastlanır. Arşiv belgeleri, vakfiyeler ve salnameler bunların adları ile doludur. Bugün Anadolu'da kalanlardan bazılarının adlarını şöyle sıralayabiliriz:

Afyon'da Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi, Yalvaç'da Hacı Ali Rıza Efendi kütüphanesi, Tire'de Necib Paşa Kütüphanesi, Konya'da Yusuf Ağa Kütüphanesi, Kütahya'da Vahid Paşa Kütüphanesi, Ürgüp'de Tahsin Ağa Kütüphanesi ve Ürgüp'e bağlı Ortahisar'da Hüseyin Galib Efendi Kütüphanesi.

Bu sonuncu kütüphanenin vâkıfı Serribrikdar Hüseyin Galib Efendi, sarayda padişah abdest aldığı sırada ibrik ile su dökmek görevini sürdürürken köyünü unutmamış ve oraya bir kütüphane yaptırmıştır. Kütahya'da kütüphane tesis eden Vahid Paşa ise çeşitli devlet memuriyetlerinde bulunmuş, büyükelçi görevi ile Fransa'ya gönderilmiş, vezir olarak müteaddid valiliklere tayin edilmiş, bir kaç defa görevden alınmış, muhtelif tarihlerde başka başka yerlere sürülmüştür. Bir ara Kütahya'da sürgünde iken, talebelerin ve ilim adamlarının kitap bulmakta sıkıntı çektiklerini görmüş ve orada bir kütüphane kurmuştur. Vahid Paşa bu kütüphaneye daha sonra görevle gittiği yerlerden de kitap göndermiştir.

Sözü Eyüp Kütüphanelerine getirmeden, son olarak, bugün hudutlarımız dışında kalan iki kütüphaneden bahsedelim. Bunlardan biri Şeyhülislam Adrif Hikmet Bey'in 1854 yılında, Medine'de Mescid-i Nebevî'nin kible tarafında, Bâb-ı Cibril'e çok yakın mesafede yaptırdığı kütüphanedir. Arif Hikmet Bey buraya beş bin kadar kitap vakfetmiştir. Kitaplar bugün Melik Abdülaziz Kütüphanesindedir. İkinci kütüphane, II Bayezid'in kızı Selçuk Sultan'ın oğlu olan Gazi Hüsrev Bey'in 1537 yılında Saray-Bosna'da kurduğu kütüphanedir. 1991 savaşında kütüphane binası hedef olmuş ve büyük ölçüde tahrip edilmişse de kitaplar bilinmeyen bir yere nakledilerek koruma altına alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine geniş bir coğrafya alanında yaptırılan kütüphanelerden Eyüp de nasibini almış, hayrı ve kitabı seven insanlar burada Cami-i Kebir çevresinde, değişik mekânlarda kütüphaneler kurmuşlardır. Şimdi onları sıralayalım:

### HÜSREV PAŞA KÜTÜPHANESİ

Bugün Eyüb'de resmi tabelası duran tek vakıf kütüphane, Hüsrev Paşa Kütüphanesidir. Uzun yıllar ilçede merkez kütüphane durumunda kalmıştır. 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile cami ve medreselerdeki kitaplar Hüsrev Paşa Kütüphanesine taşınmıştır. Burada her koleksiyon vâkifinin adı ile korunmuştur.

Bostan İskeleyi sokağında bulunan kütüphane binası, Sadrazam Hüsrev Paşa tarafından 1839 yılında yaptırılmıştır. 714 yazma ve 445 eski harfli basma kitabı ihtiva eden kütüphane, çevrede nem oranının yüksek olması ve bunun yazma eserlere olumsuz etkisi sebebiyle 1957 yılında Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir.

Bina hâlen yeni harfli kitapların bulunduğu bir halk kütüphanesi görevini

yapmaktadır.\*

Hüsrev Paşa'nın ülke maarifine bir başka katkısı daha vardır. Taşbasmacılığı Türkiye'de 1831 yılında onun gayretiyle başlamıştır. İstanbul'da matbaayı kurmak isteyen iki Fransız Serasker olan Hüsrev Paşa, Harbiye Nezareti bahçesinde bir bina tahsis etmiş ve onları himayesine almıştır. Matbaanın bastığı ilk kitap da Hüsrev Paşa'nın "Nuhbetü't-talim" adlı bir eseridir.

### EYÜB CAMİİ KÜTÜPHANESİ

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un fethinden sonra Eyüb'de cami, medrese, imaret, hamam ve türbeden meydana gelen bir külliye yaptırmıştır. Padişah, cami içinde iki dolaba Hz. Halid Ebu Eyüp el-Ensari namına vakfettiği kitaplarla şehrin ilk kütüphanelerinden birini kurmuştur. Devrin veziri âzâmı Karamani Mehmed Paşa da 1480 yılında buraya bir miktar kitap vakfetmiştir.

Yapılan bağışlarla sayısı artarak 199'a ulaşan (188 yazma, 11 basma) Eyüb Sultan Camii Kütüphanesi kitapları, 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanununun ile kütüphanelerin Maarif vekaletine devrinden sonra Hüsrev Paşa Kütüphanesindeki diğer kitaplarla birlikte Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir.

### İSMİHAN SULTAN KÜTÜPHANESİ

Bu kütüphane Sokullu Mehmed Paşa tarafından 1569 yılında yaptırılan medrese, Darülkurra, türbe ve çeşmeden oluşan külliyenin dershanesinde İsmihan Sultan tarafından tesis edilmiştir. 554 yazma kitabın bir kısmında Sokullu'nun da vakıf mührü vardır. Kitaplar 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunundan sonra Hüsrev Paşa kütüphanesine, 1957 yılında da Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir.

\*Kütüphane şu an kapalıdır. İlçede Büyükşehir ve Eyüb Belediye kütüphaneleri ile Nişancı Mustafa Paşa Çocuk Kütüphanesi açıktır.

Beşir Ağa Medresesi  
Kütüphanesi  
(Eyüp Belediyesi  
Arşivi'nden)



İsmihan Sultan, Padişah II Selim'in kızı ve Sokullu Mehmed Paşa'nın zevcesidir. 993 H. (1585 M.) yılında vefat etmiş, babasının yanına gömülmüştür.

### MİHRİŞAH SULTAN KÜTÜPHANESİ

Eyüb Sultan Camii'nde iki dolapta tesis edilen kütüphanenin 447 yazma ve 93 basma kitabı vardır. Mihrişah Sultan ile kethüdası Atâullah Efendinin vakfı olan bu kitaplar arasında sonradan muhtelif şahıslar tarafından vakfedilen de vardır.

Sultan III Selim'in annesi olan Mihrişah Valide sultan 1805 yılında vefat etmiş, Eyüb'de Bostan İskelesindeki türbesine defnolunmuştur. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde dokuz vakfiyesi vardır. Bunlardan biri kütüphanesine vakfettiği kitaplarla ilgilidir.

Kütüphanelerin 1924 yılında Maarif vekaletine bağlanmasından sonra Mihrişah Sultan kitapları Hüsrev Paşa kütüphanesine, 1957 yılında da Süleyma-

niye Kütüphanesine nakledilmiştir.

### HACI BEŞİR AĞA KÜTÜPHANESİ

Eyüb'de Baba Haydar mahallesindedir. Sultan III. Ahmed ve I Mahmud devirlerinde Darüssaade Ağa olan Beşir Ağa burada darülhadis, mektep ve çeşme de yaptırmıştır.

Bugün hepsi çok harap durumdadır. Kütüphanenin 201 kitabı vardır. Bunların bir kısmı Rabia Hatun adlı bir hanımın vakfidir.

1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat kanunu ile kitaplar, önce Hüsrev Paşa kütüphanesine, daha sonra 1957 yılında Hüsrev Paşa kitapları ile birlikte Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir.

Beşir Ağa Babiâli civarında da cami, medrese, mektep, kütüphane ve çeşmeden meydana gelen bir külliye yaptırmıştır. Ayrıca Medine'deki medresesi yanında bir kütüphane kurmuştur. Ziştovi'de de bir kütüphane ve medresesi mevcut idi.

### HASAN HÜSNÜ PAŞA KÜTÜPHANESİ

II Abdülhamid dönemi Bahriye nazırı olan Hasan Hüsnü Paşa tarafından Eyüb'de Boyacı sokağında 1896 yılında yaptırılmıştır. 1052 yazma ve 416 basma kitaptan meydana gelen koleksiyon, önce 1942 yılında Hüsrev Paşa Kütüphanesine, 1957 yılında da oradan Süleymaniye kütüphanesine nakledilmiştir.

Haliç kıyısında iki katlı ve kârgir bir yapı olan kütüphane binası uzun yıllar Jandarma Dairesi olarak kullanılmıştır. Şimdi Halk sağlığı Merkezidir. Giriş kapısı üzerinde, çoğu kütüphanede görülen "Fiha kütübün kayyime" âyeti bulunmaktadır.

Hasan Hüsnü Paşa Eyüb'de bir cami ve tekke de yaptırmıştır. Ayrıca Kadı-

köy'de bir camii vardır. Kendi yaptırdığı türbede medfundur.

### MURAD BUHARİ TEKKESİ KÜTÜPHANESİ

Eyüb'de, Nişanca'da Şeyh Murad, diğer namıyla Seyyid Belhi dergâhında Padişah II Mahmud devrinde kurulmuştur. Murad Buhari Tekkesi, Osmanlı döneminde havasının ve manzarasının güzelliği ile ünlü, bağlar ve bahçelerle kaplı bir mesire olan Eyüb Nişanca'sının merkezini oluşturan tepede geniş bir arazi içinde inşa edilmiştir.

309 yazma, 39 basma kitabı ihtiva eden kütüphane, tekkelerin kapatılmasından sonra 1930 yılında Süleymaniye kütüphanesine nakledilmiştir.

### HASİB EFENDİ DERGÂHI KÜTÜPHANESİ

XIX. Yüzyılın sonunda yaşamış olan Muhammed Ebu'l-Hüda Efendi tarafından yaptırıldığı için, onun adı ile de anılan kütüphane 1895 yılında Hasib Efendi Dergâhında inşa edilmiştir. Bugün binanın sadece yüksek temel kaidesi mevcuttur.

Kütüphaneye vakfedilen yazma kitaplarda Ebu'l-Hüda'nın mühürüne

rastlanır. Tekkelerin kapatılmasından sonra, 1931 yılında 535 kitap Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir.

### DİĞER KÜTÜPHANELER

Eyüb'de bu kütüphanelerden başka Selami Efendi tekkesinde ve Zal Mahmud Paşa Camii ya da medresesinde birer kütüphane olduğuna bazı kayıtlarda rastlanmakta ise de, kitapların bugün nerede bulunduğu hakkında bilgi edinmek şimdilik mümkün olamamaktadır. Vakıflar genel Müdürlüğü Arşivi ile Başbakanlık arşivinde ve kütüphanelerimizin tarihini aksettiren eserlerde yapılacak bir araştırma bunları muhtemelen aydınlatabilir. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Eyüb Vakıf Kütüphaneleri hakkında birinin çalışmağa devam etmesi gerekiyor.

### BİBLİYOGRAFYA

*Bayraktar, Nimet-Mihin Lugal: Türkiye Yazma Eser Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerde Bulunan Yazmalarla İlgili Yayınlar Bibliyografyası. İstanbul 1995.*

*Dener, Halid: Süleymaniye Umumi Kütüphanesi. İstanbul 1957.*

*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. İstanbul 1993-1995.*

*Erünsal İsmail E.: Türk Kütüphaneleri Tarihi. II. Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri. Ankara 1988.*

*Gerçek, Selim Nüzhet: Türk Taş Basmacılığı. İstanbul 1939.*

*Haskan, Mehmet Mermi: Eyüpsultan Tarihi. İstanbul 1996.*

*İslâm Ansiklopedisi. İstanbul 1940-1986.*

*İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu. İstanbul 1943-1962.*

*Kut, Günay-Nimet Bayraktar: Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri. Ankara 1984.*

*Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar. Hanım Sultan Vakfiyeleri. İstanbul 1990.*

*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). İstanbul 1988-...*